

یادداشتی در تاریخ کاشان

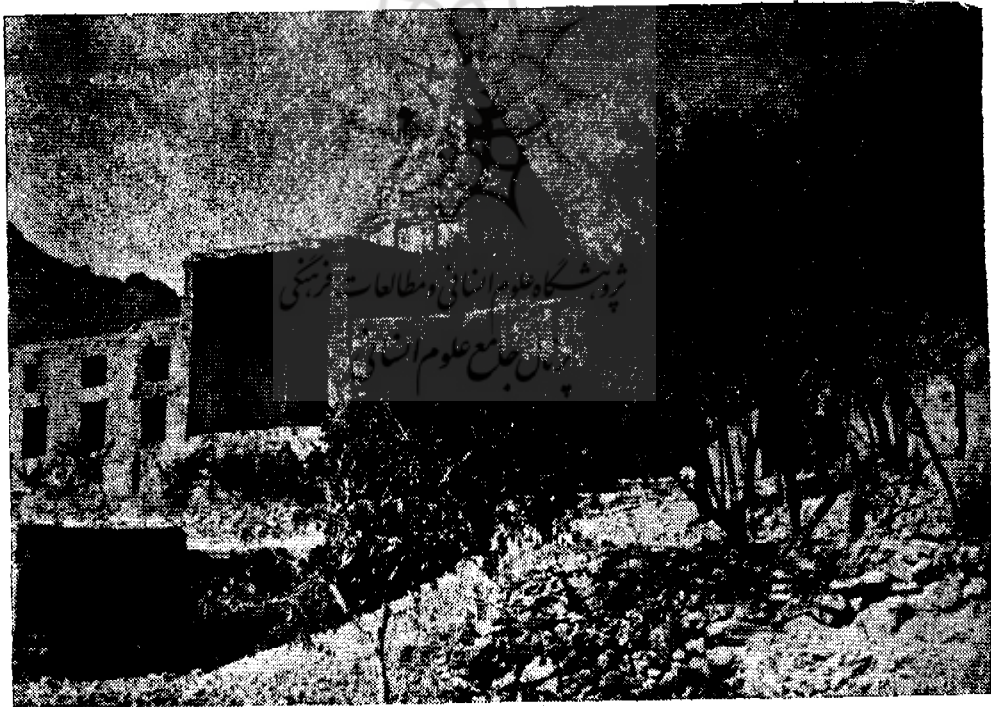
مشاهدات و مطالعات

— ۲ —

کاشان ، در دوره سلاجقه صدمات بسیار دید و ویرانه‌ای شد . شرح این ماجرا را ضیاءالدین ابوالرضا الحسنی الراوندی از شاعران قرن ششم کاشان در قصیده‌ای بزبان عربی بیان میدارد . راوندی در این قصیده سوزناک شرح هجوم ملك سلجوق بن محمد بن ملكشاه را که در سال ۵۳۲ هـ بسوی کاشان حمله برد بتفصیلی تمام و بیانی پرسوز با ذکر نام دیه‌ها و آبادیهایی که بدست آن لشکر خونریز ویرانی پذیرفت ذکر میکنند . بی گراف کاشان در این بلا سخت ویرانی یافت و بر مردم آرام و مؤمن آنجا گزند فراوان رفت .

اما بناهایی که از دوره مغول قابل ذکر است یکی مزار بابا افضل مرقی است که بردامنه کوهی در منتهی الیه قریه مرق و مسلط بر این آبادی قرار دارد . بابا افضل از حکماء و فیلسوفان فارسی نویسنده مشهور ماست که آثار فارسی حکمتی و رباعیات عارفانه اش دلکش و جذاب میباشد . بنایی که برای

نمای مرقد بابا افضل (بنای دوره مغول)

مرقد او ساخته اند نشان میدهد که وی مورد توجه مردم بوده است و عام و خاص عقیدت تامی باو

داشته اند، کما اینکه هنوز هم بر قدش اطلاق «زیارت» می کنند و عامه مردم که برای دیدار آن بقعه می روند می گویند که زیارت بابا افضل می رویم. بجز بنای اصلی حجراتی نیز در اطراف بقعه هست که تازه ساز است. صندوقی که بر روی مزار قرار دارد دوره شاه اسمعیل صفوی و از

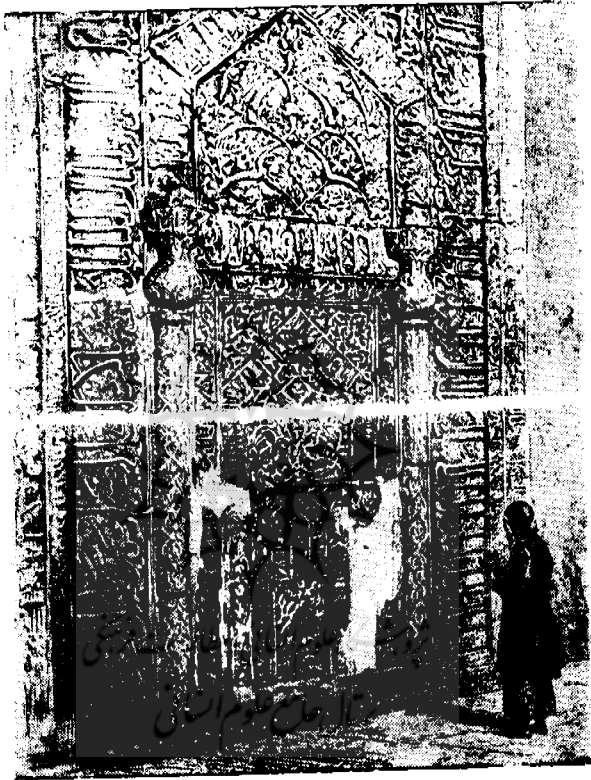

صندوق مزار بابا افضل (کار قرن دهم)

چوبی سیاه رنگ است که قطعاً باید از نواحی دوردستی مانند هند بکشان آورده باشند. بر دیوار دور اضلاع آن سوره یسن بختی بسیار خوش کنده کاری شده است و مورخ سال ۹۱۲ هجری است.

مهمترین بنای تاریخی از قرن نهم هجری که در کاشان دیده میشود مسجد عمادی مشهور مسجد میدان است. اساس این مسجد از عهد سلطان ابوسعید بهادر است و منبری که اکنون در بنای مسجد از کاشی مرقع بریاست شاهدی بر این نکته است و نام سلطان ابوسعید بر آن کاشیها زینت بخش میباشد اما بنای مذکور که مقصوره‌ای مختصر بوده است در عهد سلطان جهانشاه از امرای قره‌قویونلو (در وقتی که از طریق کاشان بخراسان میرفت) از طرف خواجه عمادالدین محمود مرمت گردید و بر این بنای آن افزوده شد و موقوفات کثیری را برای مصارف مختلف آن معین کرد و اکنون در کتیبه مسجد نام جهانشاه و زن او مهدعلیا دیده میشود. مسجد تبریز در دوره شاه اسمعیل صفوی نیز مرمت و تعمیر شده است. پس انتساب این مسجد به عمادی به نسبت آنست که خواجه عمادالدین محمود آنرا بنیادی نیکو گذاشته است، و چون مسجد مذکور در کنار میدان شهر بوده بعدها آنرا «مسجد میدان» نیز نامیده‌اند. اکنون در جوار مسجد و نزدیک میدان در اطراف که جدیداً ساخته‌اند سنگ قبرهاگی رنگ بزرگی قرار دارد که بختی بسیار خوش حجاری شده است. از شرحی که بر روی سنگ حک شده

کرده اند معلوم میشود که سنگ قبر عمادالدین محمود مذکور است . فاضل گرامی آقای حسن نراقی - که از خاندان معروف نراقی کاشان هستند - میفرمودند که سنگ مزبور در ایام طفولیت ایشان در میان بناهای بنام دار الشفا که آنهم از موقوفات و تأسیسات خواجه عمادالدین محمود بوده و در این اواخر صورت ویرانه‌ای داشته است بجای بود که در زمان نایب حسین کاشی یکسره خراب شد و سنگ مزبور که قاعده بر روی قبر صاحب آن بوده است بکناری می‌افتد تا اینکه در این سالهای اخیر در اطراف محفوظ نگاهداشته میشود .

محراب مسجد میدان (از سفرنامه دیولانوا)

مسجد عمادی در کنار میدان سنگ که امروزه آنرا میدان فیض‌نام گذاشته‌اند بنا شده است . از اتفاق روزگار در همین ایام اخیر متن وقفنامه بعضی از موقوفات همین مسجد که در سال هشتصد و هفتاد و هفت تنظیم شده بدست آمد و جناب آقای اللهیار صالح مضمون آنرا از روی اصل وقفنامه که بنظرشان رسیده است بصورت خلاصه یادداشت فرموده‌اند که اینک آن خلاصه را که بمن مرحت فرموده‌اند در اینجا جهت ضبط بچاپ میرسانم تا اگر تمامی آن بچاپ نرسید اصل وقفنامه از دست صاحب آن خارج شد موضوع وقف مورد ذکر در جایی ضبط شده باشد .

« واقف امیر اعظم اکرم عمادالدوله والدین ، که باد هاقبتش همچو نام او محمود ، امر فرمود به بنا واحداث معبدی ... در خطه شریفه و مدینه طيبة کاشان ... مسجد جامع

برای نماز و برای تلاوت قرآن . [واقف] بن . . . امیر معین الدوله والدین شبلی شروانی . . . وقف فرمود . . . جمیع حمام امیر عماد الدوله محمود واقع در میدان جدید خارج درب سوق من دروب مدینه کاشان و جمیع بحری و معر دو سهم از هشتاد و هشت سهم که مجموع است از یک شبانه روز از جمله چهارده شبانه روز ازفتات قریه فین . . . و جمیع یک در دکان . . . عصاره محمود بدرب سوق و بشارع میدان جدید و سوق و خندق قدیم و بخوان مرحوم خواجه ابوسعید . . . و جمیع سه در دکان . . . صباغی متصل بیکدیگر و دو دکان نعلبندی و یک در دکان آماج خانه که مجموع این دکان متصل اند بیکدیگر و محدودند بمیدان جدید و سوق و خندق قدیم و بیاب مسجد مزبور و چهار در دکان نعلبندی . . . و دو دکان خیازی که مجموع آن دکان سته محدودند بیاب مسجد مزبور و بمیدان جدید و مقبره درویش راه خدا و بمسجد مذکور . . . و دو در دکان صباغی و جمیع دکان علافی که متصل اند بیکدیگر و بمیدان جدید و بیاب حمام و بشارع و جمیع یک در دکان آماج داری و یک در دکان دلالی . . . شارع و سقایه خواجه معین الدین احمد و مقبره درویش راه خدا [وقف کرد] بروحه شرع شریف . . . برمسجد مشهور امیر عمادالدین محمود شروانی (معین کرد بمغنی که از موقوفه فوق بهر یک از مدرسین و طلبه و خطبا و ائمه و حفاظ حد اقل از صد بنار داده شود . خود واقف متولی مادام الحیوة و بعد ارشد اولاد) و آنچه علاوه ماند بمصارف دار الشفا [برسد] و شرط فرمود که مدرس طلبه را هر شش ماه امتحان کند . . . و قد کتب ذلك فی الثالث والعشیرین من شهر رجب المرجب بسنة سبع و سبعین و ثمانمائة .»

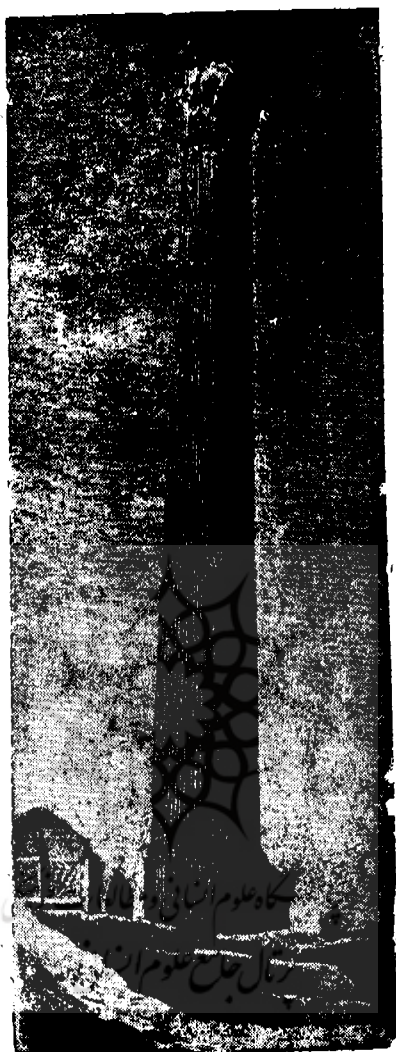
این وقفنامه دارای سجلهای متعدد است مانند فتح الله بن عبدالملك که تصریح کرده است که این وقفنامه در پنج نسخه تهیه گردید . دیگر عبیدالله بن محمد طوسی ، دیگر محمود بن علی ، دیگر همایون بن معین .

در پشت وقفنامه صورت پاره ای موقوفات دیگر اضافه شده است . بعلاوه شخصی باسم خواجه شمس الدین محمد الکاشی خانقاهی نزدیک مسجد برای اقامت غریبان و درویشان و متصوفه و مسلمانانی که بدعت نیاورند تخصیص داده بوده است .

از یادگارهای دیگری که ازین قرن در کاشان باقی است منار نیمه ویران زین الدین میباشد . این منار که امروزه قریب بنصف از آن بجای مانده دارای خمیدگی عجیبی است و اهل شهر بروایت نقل میکنند که این منار را بمنظور خاصی که احیاناً باید برای کارهای علمی باشد باین شکل نیمه خمیده ساخته اند . این بنا تا حدود سی سال قبل تقریباً سالم بوده است و بمناسبت بیسی که صاحبان خانه های قرب آن داشته اند قسمتی از آن را بر زیر می افکنند . درسفرنامه دیولافوا تصویر مناره قبل از حالت کنونی هست . تصویر حالت سابق و وضع کنونی منار را در صفحات بعد ملاحظه خواهید فرمود .

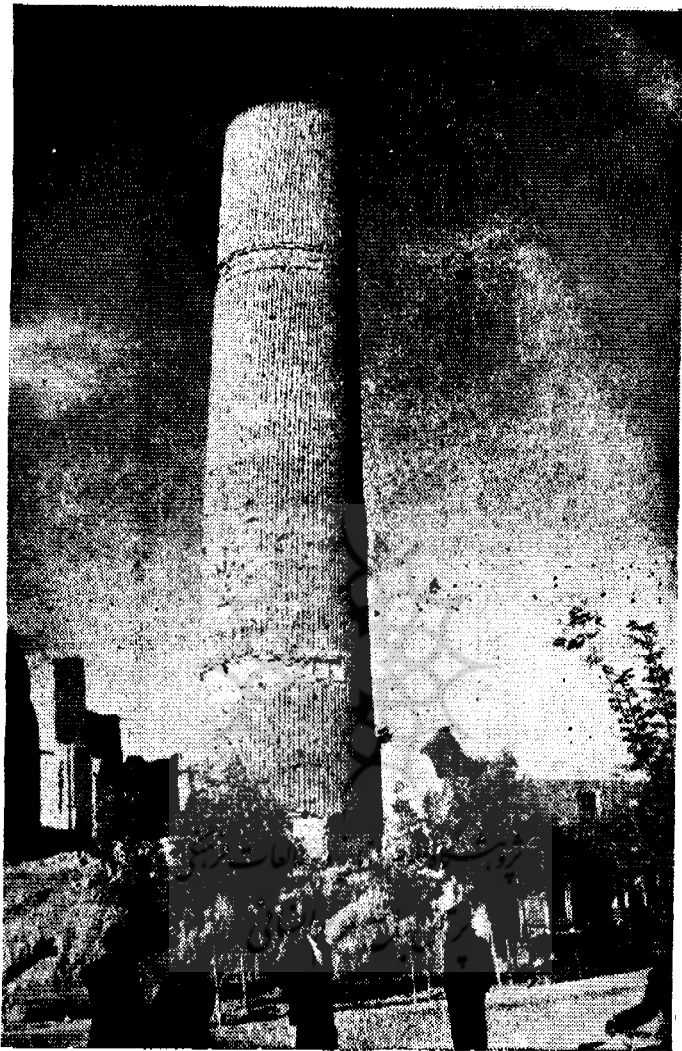

چون گفتگو از وقفنامه مسجد عمادی و موضوع وقف آن بمیان آمد اینک مناسب است که توضیحاتی هم درباره وقفنامه دیگری که اخیراً پیدا شده است و موضوع آن وقف کردن سه دبه کاشان دوعهد غازان خان برای مصارف دارالسیاده شهر کاشان بوده است جهت اطلاع خوانندگان عرض کنم . موضوع وقفنامه اخیر عبارتست از وقف کردن سه دبه کاشان (بید گل ، هراسکان ، مختصا باد)

منار شهر کاشان هنگامی که آنرا نیمه ویران نکرده بودند (از کتاب دیولاقوا)

برای آنکه از محل عواید آنها مصارف و مخارج مختلف دارالسیاده شهر مزبور بطریقی که در متن وقفنامه مذکور است تأمین گردد. تاریخ تنظیم وقفنامه در نیمه رمضان سال ۷۰۳ هجری در عهد هازان خان و در زمان وزارت خواجه عبدالدین محمد ساوجی است و جمعی از بزرگان رجال آن حضر مثل خواجه رشیدالدین فضل الله طیب و قاضی القضاة مجدالدین اسمعیل شیرازی و تاج الدین علیشاه وزیر الدین ماستری و خواجه اصیل الدین حسن طوسی بسرخواجه نصیرالدین طوسی و بسیاری دیگر صحت این وقفنامه را شهادت داده اند. من متن آنرا که متأسفانه قسمتی از آغاز آن افتاده است اینجا با حفظ شکل ظاهری سند و کلمات سند در دفتر دوم جلد چهارم فرهنگ ایران زمین بچاپ رسانده ام.

منار شهرکاشان (وضع کنونی آن)

تا در فرصتی مناسبتر و مطالعه‌ای دقیق‌تر درمآخذ و منابع تاریخی بتوان راجع باساین وقف و محل تاریخ آن تحقیق و تتبع کرد .

اتفاقاً ذکر مختصر از این وقف در مجمع التواریخ تألیف حافظ ابرو شده است که مصحح ذیل جامع التواریخ رشیدی آنرا در حاشیه ص ۴۹ کتاب اخیر بنقل از نسخه کتابخانه ملی ملک (جلد سوم ورق ۲۷۳) چنین نقل میکند : « و حکم رفت که چند عدد دارالسیاده در شهرهای بزرگ چون اصفهان و کاشان و سیواس روم و غیر آن بنیاد نهادند و املاک بسیار بر آن وقف فرمودند و در مشهد امیرالمؤمنین و در شنب تبریز و غیره چنانکه هنوز اثر بعضی از آنها باقی است . »